

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Art
Medical sciences
Philological sciences
Pedagogical sciences
Psychological science

№61(254) 2025

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №61 (254), 2025

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, profesor nadzwyczajny Wydział Agroiżynierii i Transportu Drogowego, Państwowy Uniwersytet Rolniczy w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.
- **Askaryants Wiera Pietrowna** - Adiunkt w Katedrze Farmakologii, Fizjologia. Taszkencki Pediatryczny Instytut Medyczny. miasto Tasz kent

    SlideShare

INDEX
INTERNATIONAL

COPERNICUS

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

ART

Алиев Х.Н.

ЖАНРОВЫЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИКОНОГРАФИИ АБШЕРОНА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЖИВОПИСИ XX - XXI ВЕКОВ 3

Aliyev H.N.

GENRE AND STYLISTIC FEATURES OF THE ICONOGRAPHY OF ABSHERON IN AZERBAIJANI PAINTING OF THE 20TH–21ST CENTURIES 3

MEDICAL SCIENCES

Arkhmammadova G.M., Rustamov E.A., Hasanova V.A.

QUALITY OF REMOVABLE AND FIXED DENTURES MADE OF THERMOPLASTIC. 7

PEDAGOGICAL SCIENCES

Kenjaev A.R.

DEVELOPING WRITING COMPETENCE OF STUDENTS 10

Kodirjonov H. K.

NON-EQUIVALENT LEXICON IN TRANSLATION: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL STRATEGIES 13

Parpiyeva D. O.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASI 16

Parpiyeva D.O.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASI 16

PHILOLOGICAL SCIENCES

Huseynova A.N.

DIRECTIONS OF EXPRESSION OF NATIONAL ISSUES IN THE BURHANI-HAQIQAT JOURNAL 20

Гусейнова А.Н.

НАПРАВЛЕНИЯ ВЫРАЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВОПРОСОВ В ЖУРНАЛЕ “БУРХАНИ-ХЭГИКЯТ” 20

PSYCHOLOGICAL SCIENCE

Абасалиева О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОТРАВМАТИЗАЦІЇ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 24

Abasaliyeva O.M.

PREVENTION OF AUTODESTRUCTIVE BEHAVIOR IN YOUTH 24

ART

УДК: 75

Хикмет Наджаф оглы Алиев*Азербайджанский Государственный Университет Культуры и Искусства
Докторант кафедры «Истории и теории искусства»*

ORCID: 0009-0009-5888-3612

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17116543>**ЖАНРОВЫЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИКОНОГРАФИИ АБШЕРОНА В
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЖИВОПИСИ XX - XXI ВЕКОВ****Hikmet Najaf oglu Aliyev***Azerbaijan State University of Culture and Arts
Doctoral Student, Department of "History and Theory of Art"*

ORCID: 0009-0009-5888-3612

**GENRE AND STYLISTIC FEATURES OF THE ICONOGRAPHY OF ABSHERON IN AZERBAIJANI
PAINTING OF THE 20TH–21ST CENTURIES****Аннотация.**

Статья посвящена анализу формирования и стилистического развития иконографии Абшера в азербайджанской живописи XX–XXI веков. Автор прослеживает истоки этого культурного феномена, начиная с графики журнала «Молла Насреддин» и творчества А. Азимзаде, заложивших основы иконографии Абшера. В исследовании рассматриваются вопросы становления иконографии Абшера в станковой живописи в советский период, выделяя вклад таких мастеров, как С. Бахлузаде, который сформировал колористическую иконографию Абшера, и Т. Нариманбекова с его декоративными обобщениями. Особое внимание уделяется «Абшеронской школе» живописи, а также творчеству неконформистов (Д. Мирджавадов, Р. Бабаев и др.), которые переосмыслили образ Абшера в символическом и мифологическом ключе. Анализируется современный этап, живописи далекий от академизма: характеризующийся синтезом традиционных мотивов и инновационных форм, включая цифровое искусство, инсталляции и стрит-арт и др. Особо акцентируется мысль о том, что нетрадиционные по форме работы актуального искусства, демонстрируют в своем содержании синтез преемственности традиций и трансформацию иконографического канона в условиях глобализации.

Abstract.

The article is devoted to the analysis of the formation and stylistic development of the iconography of Absheron in Azerbaijani painting of the 20th–21st centuries. The author traces the origins of this cultural phenomenon, beginning with the graphics of the magazine Molla Nasreddin and the works of A. Azimzade, who laid the foundations of Absheron's iconography. The study examines the establishment of Absheron's iconography in easel painting during the Soviet period, highlighting the contribution of such masters as S. Bahlulzade, who shaped the coloristic iconography of Absheron, and T. Narimanbekov with his decorative generalizations. Particular attention is paid to the "Absheron school" of painting, as well as to the works of nonconformists (D. Mirkjavadov, R. Babaev, and others), who reinterpreted the image of Absheron in symbolic and mythological terms. The contemporary stage is analyzed as being distant from academicism: characterized by the synthesis of traditional motifs and innovative forms, including digital art, installations, street art, and others. Special emphasis is placed on the idea that nontraditional forms of contemporary art demonstrate, in their content, a synthesis of continuity of traditions and the transformation of the iconographic canon under the conditions of globalization.

Ключевые слова: азербайджанская живопись, иконография Абшера, Абшеронская школа, пейзаж, соцреализм, неконформизм, синтез традиций и инноваций, стрит-арт, национальная идентичность.

Keywords: Azerbaijani painting, iconography of Absheron, Absheron school, landscape, socialist realism, nonconformism, synthesis of traditions and innovations, street art, national identity.

Специфика формирования образа Абшера в азербайджанской живописи – исторически сложившийся культурный феномен, охватывающий достаточно большой хронологический период. В анализе его стилистического развития обратимся к собственно истокам репрезентации Абшера. В данном аспекте изображение реальной локализации, Абшера и связанного с ним иконографического

комплекса (круга) может рассматриваться на искусствоведческой плоскости многослойно, при этом критерии отбора будут варьировать от жанровой определенности до стилистического разнообразия разработок концепции «памяти места» [1, s.11]. Проблема пейзажа в азербайджанском искусствоведении рассматривалась в рамках советского искусства [2], в контексте миниатюры (концепция иконографии райского сада, [3], Формирование

иконографии места в азербайджанской культуре в самом широком значении, - процесс естественно-тотальный, охватывающий все грани художественно-эстетической мысли, однако, наибольший акцент приходится на литературу и изобразительное искусство, способное апеллировать обширным диапазоном средств выразительности. Визуализация всего спектра возможностей интерпретации природной, архитектурной или урбанизированной среды академическим искусствоведением определяемое как пейзаж, зародившись еще на заре искусства, впоследствии переросло рамки изображения среды обитания или бытования и превратилось в самостоятельную величину идейного раскрытия темы, однако, ее стилистические истоки предметом детального исследования не являлись. С начала XX века выявляется значительная динамика в развитии темы, расширяется иконографический круг. Архаизация и романтический ореол ориентализма XIX века, сменяются более рациональным видением, дальнейшее развитие нефтяной отрасли, и соответственно интенсивная экономическая и культурная интеграция усиливает сегмент индустриального пейзажа, жанровых сцен. В этой связи расширяется и географический ареал изображаемого. Процесс визуализации перестает ограничиваться одним Баку и памятниками архитектуры, морского побережья. Включаются одна из главных и в последующие периоды тема нефти. Ведущей изобразительной доминантой репрезентации среды становятся карикатуры сатирического журнала «Молла Насреддин», эффективного средства медиа-коммуникации, графической модели своего времени. Школа «Молла Насреддина», и гений Азима Азимзаде, в Азербайджанском искусствознании заслуженно считаются одной из основных отправных точек в развитии профессионального изобразительного искусства. В данном аспекте синтез текста и изобразительного контента визуализируется художником на знакомой ниве. Азимзаде обращается непосредственно к абшеронской теме. Если в карикатуре это проявляется несколько латентно в силу универсальности эфемерности среды в данном жанре (детали интерьера, городских площадей, конкретных памятников (Дворец Ширваншахов в работе «Цвет бордо принадлежит нам», 1931 и др.), традиционного костюма, узнаваемые специфические местные художественные черты такие как низкие стены, покрашенные белой известью, узкие улочки, традиционные бакинские дома типа «дом в антах» с подчеркнутой балконной доминантой («Петушиные бои», 1915, «Кос-коса», 1930), то в поздний период он непосредственно обращается к новому ряду, как «Бакинские дачи» (1948), иконографическая схема которого станет весьма устойчивой. В «Последнем лете» (1997) Алтай Гаджиев воссоздает эту сцену в зеркальном ракурсе, наполнив ее драматизмом ситуации. На картине – гении азербайджанской литературы (Гусейн Джавид, Микаил Мушви́г, Ахмед Джавад, Расул Рза, Энвер Мамедханлы и др), большая часть которых стали жертвами кровавых репрессий. Картина, по идее Алтай

Гаджиева, стала рефлексией на известное стихотворение Мушви́га. «О если бы опять тот сад» Х.А.) [4] Поступательно формируются, точнее, раскрываются новые сегменты темы. Так, к концу 1920-х гг. индустриальный аспект темы обретает в контексте абшеронской марины помимо нефти, интерпретацию рыбных промыслов. Отметим, что производная иконографическая линия фауна Абшерона, которая получает яркое символическое звучание в современном периоде. Привлечение данного аспекта – характерная черта интерпретации Абшерона с 50-х годов прошлого века. Раскрытие образа Абшерона посредством ее классической флоры, как инжир, тутовник, фисташка, виноград, гранат, миндаль, айва, олива рассматривается в труде К. Алиевой [5]. Отметим, что иконография абшеронских натюрмортов в данном составе начинает разрабатываться чуть позже, со второй половины XX века и демонстрирует великолепные подходы как в работах лирического звучания (С. Бахлулзаде, Б. Алиев), декоративного обобщения (очень ярко это проявляется у Т. Нариманбекова), и безусловно, во всей многоликости сурового стиля, где они обретают особое, «формалистическое», а иногда «сезанновское» решение. Провозглашенные принципы соцреализма (народность, идейность, конкретность) перерабатываются национальными кадрами в первой половине XX века в рамках обретаемых знаний и навыков. С середины XX века иконография Абшерона не переживает существенных изменений в содержательном контексте. Однако, в 1970-80-е годы сформировавшиеся ранее схемы переосмысливаются в русле индивидуальной стилистической манеры исполнения и, собственно, личной творческой харизмы художников, как представителей официальной школы, так и нонконформистов: Джавада Мирджавадова, Кямала Ахмедова, Мир Надира Зейналова, Расима Бабаева и др. Увлечение импрессионизмом как в эстетическом, но еще больше в техническом исполнении получает явный национальный характер в творчестве гения С. Бахлулзаде, уникально писавшего динамичными, легкими мазками, кристаллизует из них зыбкие силуэты предметов и человеческих фигур. Бахлулзаде, один из первых задает в начале 1960-х гг. колористическую иконографию Абшерона, вводя в художественный оборот наряду с желто-голубой гаммой (солончак, море и небо) сдержанные, уходящие вглубь истории цвета традиционной абшеронской архитектуры: белая известняковая краска-побелка, используемая для больших плоскостей, - стен и минеральная синька (натуральный ультрамарин) для деталей фасада. Системообразование цветовых пятен, многоуровневые методы кадрирования, асимметрия в композиции, это методы, которые, безусловно исходили из миниатюры, и вполне вписывались в философию абшеронского пространства.

Декоративные обобщения стали во второй половине XX века, пожалуй, самыми смелыми экспериментами в решении абшеронской композиции. Ее более или менее приемлемая официальная линия в отечественном искусствоведении связывается с творчеством Т. Нариманбекова, тогда как плеяда

«диссидентского искусства» переносит эффект коллективной фольклорной памяти и опыта на реальную, современную плоскость бытия. При этом средства пластического выражения практически одинаковы. Дифференцирование художественного пространства как образа Абшерона в работах М.Мирджавадова, К.Ахмеда, А.Мурада, Р.Бабаева, Т.Джавадова и др. носит символически-условный характер (реминисценции к философии пространства в миниатюре), поскольку здесь, Абшерон воспринимается как космогоническая данность, само бытие. Влияния «Абшеронской школы» живописи, особо сказались в период десоветизации национального искусства. Иконографический круг группы помимо береговой линии, включал замечательные разработки дачных ландшафтов, чем значительно активизировал художественный интерес к быту, жанровым сценам вообще. Обобщение как способ формирования образа Абшерона у Т.Нариманбекова решается своеобразно, - стирая грани между жанрами (композиции решены как иконографические круги-мозаики) и хронотопом, то есть понятием пространства-времени. Абшерон Нариманбекова – вечный, сотканный из временных и пространственных, реальных и фиксированных в памяти воспоминаний, чувств, воображений. Символика граната, мугама, Девичьей башни, неба, моря, фигуры людей, языки пламени, - все канонизированные иконографией Абшерона элементы выстроены по методам стилизации, подчинены ритму и структурным ориентирам, диагоналям, горизонталям композиции. Бесконечность, повторяемость ритма нарочито передается с большой свободой, образуются длинные цветовые линии, растягивающиеся и скручивающиеся контуры. К последнему десятилетию XX века, в художественном пространстве Азербайджана сосуществовали три поколения генерации художников, поиски которых во многом предопределили живопись XXI века. В заключении отметим, что образ Абшерона менялся под влиянием социально-культурной динамики. Тем не менее иконография Абшерона устойчива, несмотря на ветер перемен и вызовы истории, основной линией развития здесь проступает идея синтеза преемственности и современности. Образ Баку, историко-архитектурного заповедника Ичери Шехер, пригородов, поселков, деревень и дачного массива Абшерона, архитектура, природный и рукотворный ландшафт и пейзаж, события и лица, исторические даты включающие трагедии и драмы народа, свершения и достижения, народные праздники и гуляния, современность и ностальгирующая ретроспектива выявила становление новой, и в тоже время узнаваемой иконографии этого периода. Для иконографии Абшерона 90-х годов XX века характерным является обращение к сюжетообразующим мифическим символам. Подобно магическому заклинанию, камланию древних шаманов авторы рисуют все то, что символизирует свет, добро, мир, культурную идентичность, возрождение, призывая благополучие своей земле. Преемственность узоров и орнамента в иконографии Абшерона как атрибут культурной идентичности в творчестве Ариф Азиза,

символизм и условность орнамента, подчас доминирование цвета над сюжетом видим в работах 90-х годов XX столетия: «Радуга» 1998 год, «Мечеть Тезе Пир» 1998 год, а также в работах Кямал Ахмедова «Воспоминание» 1988. В очень многих работах Тогрула Нариманбекова и др. В тоже время иконография Абшерона находит свою рефлексия в откровенной абстракции символических форм как инструмент смысловой детерминации в контексте азербайджанской культуры. Отметим в этом контексте работы Муслим Эльдарова «Каспий» 1991 год. Кямал Ахмедова «Мотив Горадил» 1991 год. Сируз Мирзазаде «Взгляд» 1991 год, Назим Бейкишиева «Две рыбы» 1992 год, Асим Самедова «Прогулка у Побережья» 1990-е годы. В абстрактной живописи абшеронской иконографии созданы собственные знаковые системы, которые рожают образы в работах: это прежде всего как упоминалось выше цвет, затем едва узнаваемые силуэты жилищ, пейзажа, Каспийского моря и т.д.

На богатство стилистических и жанровых особенностей иконографии Абшерона в азербайджанской живописи на пересечении XX-XXI веков оказало влияние рождения новых тенденций и поисков, смещение традиционных жанров с инновационными формами. Далекие от канонов академической живописи нетрадиционные жанры: инсталляции, различные формы цифрового искусства, стрит арт представлены именами молодого поколения художников. Его особенность состоит во многом в синтезе преемственности иконографии и поисков стилистического и жанрового разнообразия, интеграции традиционных мотивов в инновационные формы. Эксперименты с традицией мы видим в творчестве Фаик Ахмеда с ковровым орнаментом в духе глитч-арта. Цифровые работы Севиль Керимовой на тему актуализации национального наследия. Инсталляции из теней и света Рашада Алакбарова на социальные темы. Работы с переосмыслением национального орнамента Шебеке (художественная работа по дереву) Фарида Расулова. Абстракции и метафоры Айды Махмудовой, где доминантой иконографии Абшерона чаще всего выступает цвет и свет. Переосмысление концепции ковра в живописи стеклом, медью и поталью в технике фюзинг Махар Махаррамова, с характерной иконографией Абшерона: цветовая гамма песков и моря с орнаментом из верблюдов. В Азербайджане есть Музей неонového искусства Farhouse. Основатель Farhouse, Фарид Алекперов, является по сути пионером этого искусства в нашей стране. Здесь иконография Абшерона выступает все больше в глобальном урбанистическом начале Баку. С 10-х годов XXI века стрит арт в Баку и на Абшероне набирает обороты популярности. Причем в своей философии стрит арт Абшерона вобрал в себя все противоречия, парадоксы, успехи стрит арта крупных городов мира. Представители стрит арта Азербайджана: Айгюн Гасанова, Джавид Гулиев, Азер Мамедли (Azy), Вюсалья Агаразиева, Дашгын Байрамов, Агаяр Байрышев, Wish, Вюсал Алиев, Makhor Fike, Twist, Yorw, Azeriff, Stuffykidd, Юнис Крылов(NE 100), Самир Салахов

(Ssmoothest), Эмиль Меджнунов (Moose), Назрин Мусаеваи др. Из нелегитимной формы художественного самовыражения молодежных субкультур, стрит арт на Абшероне сегодня устойчивая форма джентрификации и не только. Стрит-арт художники Азербайджана объединяются в творческие союзы, у них есть свое место в виртуальном пространстве, участвуют в выставках, на фестивалях дома и за рубежом, проводят мастер классы, их приглашают разрисовывать предприятия, клубы и т.д. Таким образом живопись Азербайджана несмотря на глобальное влияние социальной и культурной динамики, уверенно сохраняет свою идентичность и узнаваемую иконографию.

Литература

1. Nora P. *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*», *Representations*, No. 26, Special Issue:

Memory and Counter-Memory. (Spring, 1989), pp. 7-24

2. Ахундзаде Л.Д. Пейзажная живопись Советского Азербайджана. Диссертация. канд. искусствоведения. Б., 1984. - 156 с.

3. Гасанзаде Дж. Тебризская школа миниатюры, Баку, Oskar, 2000.

4. Мирсакулова С.А. Апшеронские мотивы в творчестве народного художника Азербайджана Алтая Гаджиева // *Материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения профессора У. Б. Алиева (29-30 июня 2012 года)*. Нальчик – 2012, с.403-408

5. Алиева К. Тема Абшерона в азербайджанской живописи, автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философии по искусствоведению, Баку, 2005

MEDICAL SCIENCES

Arkhmammadova Gulshan Mubariz

Department of Orthopedic Dentistry, Assistant

Rustamov Elshan Anvar

Doctor of Philosophy in Medicine, Assistant

Hasanova Vafa Agahan

Department of Orthopedic Dentistry assistant

Azerbaijan Medical University

Baku, Azerbaijan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17116618>

QUALITY OF REMOVABLE AND FIXED DENTURES MADE OF THERMOPLASTIC.

Abstract.

In recent years, dentistry has been developing by leaps and bounds - this includes implantology, gnathology, and digital dentistry. By mastering these serious, necessary, correct areas and introducing them into our practice, we raise the status of our clinics and our level of proficiency in the profession to the proper height. Despite this, removable dentures are still relevant. The most popular are removable structures made of thermoplastics.

Key words: *removable denture, flexibility and strength, advantages and disadvantages.*

Recently, technologies for manufacturing removable and non-removable structures from thermoplastics have appeared on the dental market. The general characteristics of thermoplastics are determined by the name itself - "material that is plastic when heated," that is, these materials acquire the required shape in a heated state without the use of monomers. Back in the 50s of the last century, the search for non-toxic and hypoallergenic materials for the manufacture of removable dentures began in the USA. As a result of research work, such materials were identified - thermoplastics. They had a biologically neutral reaction, that is, they did not have a toxic or allergic effect on the body. In addition, a high degree of plasticity, the ability to remember shapes, precision in manufacturing, and the presence of a wide range of light make it possible to expand the possibilities of partial and complete prosthetics, splinting, manufacturing immediate dentures, gingival dentures, splint prostheses and improve their aesthetic qualities. An indispensable material in the manufacture of removable structures is nylon. Before we talk about the advantages and disadvantages of nylon prostheses, it is necessary to remember what kind of material it is. For more than half a century, nylon production has not changed. 1953, New York - the date and place of birth of nylon - the material of the future, as they once said. The father of the material was the English chemist Carothers, and the industrial mother was the giant Du-bon. Carothers named the fiber Neylon in English in honor of New York - the birthplace of the discovery and his homeland - London. The starting material is caprolactam, a short-molecule monomer that is melted at high temperatures and converted into a long-molecule polymer. The resulting threads are pulled in such a way that their length increases five times, and the monomer molecules line up, as if on a ruler, along the fiber, which gives the thread additional strength and lightness. These qualities of nylon are advantageous in the manufacture of removable structures. Let's return to the pre-

sent and find out what are the advantages and disadvantages of nylon prostheses in comparison with acrylic and metal ones. Nylon prostheses are more flexible and elastic, but at the same time boast increased strength. Flexible dentures have a precise fit and secure retention. They are held on the gums by means of dento-alveolar nylon clasps, which are also made of silicone, which makes them invisible in the oral cavity. When installing them, there is no grinding of the teeth, and the teeth do not become loose during use of the prosthesis. Another undoubted advantage of nylon is its inability to absorb moisture. This means that microorganisms simply cannot settle in it. While acrylic is simply a paradise for bacteria. Nylon dentures are indistinguishable from real teeth. The material contains a dye that gives the dentures a natural look. In addition, the absence of metal fasteners does not indicate the absence of natural teeth. Despite all their advantages, nylon prostheses have a number of disadvantages. Thus, with a low bite, deposits form between acrylic teeth and nylon. This occurs due to the lack of a chemical connection between the teeth and gums. It is with this feature that the need to submit the prosthesis for professional cleaning every two months is associated. Flexible nylon dentures belong to the category of removable dentures of the submersible type, i.e. the transmission of chewing pressure is carried out on the mucous membrane of the prosthetic bed with the inclusion of a gingivo-muscular reflex to regulate the chewing process, which is designed to protect the mucosa from overload and, accordingly, allows the development of the desired tone of the masticatory muscles. Not the best reflex, because... disrupts the true physiology of chewing. The normal physiological reflex is a periodontal-muscular reflex, in which the force of contraction of the masticatory muscles is regulated by the degree of sensitivity of the periodontal receptors of the teeth involved in the act of chewing food. The connection of this reflex can only be provided by supported prostheses, i.e. clasps, in which attachments are combined with interlocks; as

well as various support-retaining clasp systems transfer chewing pressure to the remaining teeth within 70-80%. For comparison, for submersible plate prostheses this figure is 15-20%. Another negative factor of flexible dentures is the tight coverage of the alveolar processes and the prosthetic bed, enhanced by the transmission of chewing pressure to the mucous membrane and leading to ischemia (bleeding) of the tissues of the prosthetic bed, which activates the processes of osteoclastification (bone resorption), in simple terms: "The bone is eaten, shrinks", and this sharply worsens the anatomical conditions for subsequent complete removable dentures. Flexible nylon systems are attached to the supporting teeth. If all teeth are missing, the system must be fixed with adhesives, and this brings a constant feeling of discomfort to the patient. Constant loads on the jaw lead to its subsidence. Every year it decreases by about 1 mm. As a result, after 2 years the structure becomes unsuitable for use and has to be replaced. Repair and relocation is practically impossible due to the complexity and high cost of its implementation. Relining a nylon or polypropylene prosthesis is comparable in cost to making a new prosthesis, and the quality of the prosthesis after relining leaves much to be desired. When relining, the base of the prosthesis becomes thicker. And the thicker the base, the less elastic it is! A nylon prosthesis can be adjusted, but after modifications it is poorly polished and over time (after about six months) it loses its smoothness and original color. Meanwhile, the aesthetic component is one of its main advantages. Dental prosthetics with nylon dentures are used for both partial and complete loss of teeth and are one of the most modern methods of removable dental prosthetics in modern dentistry. Today, many analogues of the Valplast material have appeared on the dental materials market, but we use only branded ones, the quality of which has been tested by time. A patented type of nylon, Valplast, was introduced in 1953 in the United States as a plastic for making denture bases with special flexibility properties. It was intended to replace the metal alloys and acrylic combinations used in conventional partial dentures. Installation of orthodontic systems made of nylon is recommended: - in case of loss of one or several units of teeth; - if allergic reactions to various types of metals occur; - if an allergic reaction occurs to prostheses for the manufacture of which acrylic plastic is used; - when the patient has a disease such as periodontitis, which becomes a contraindication to the manufacture of other types of prosthetics; - in cases where the patient does not want to prepare the abutment teeth; - in cases where the patient's profession is associated with a high risk of facial injury. Nylon dentures also have their contraindications for use. Installation is unacceptable if: - when the alveolar ridge is overhanging; - with severe atrophy of the alveolar processes; - with serious defects in the dentition; - at a severe stage of periodontal disease; - in the presence of gingivitis or periodontitis, when the roots are exposed; incorrect crowns that may prevent the installation of the structure; if the gingival edge of the supporting teeth differs in level; with gum atrophy with the formation of a low level.

References.

1. Abakarov S.I. Sovremennye konstrukcii nesemnyh zubnyh protezov. – M., 1994.
2. Abduvakilov Zh.U., Bajbekova Je. M. Vlijanie polnyh semnyh zubnyh protezov iz akrilovyh sopolimerov na morfologicheskie pokazateli slizistoj obolochki proteznogo lozha // Stomatologiya. – 2003. – №3-4. – S. 66-70.
3. Abolmasov N.G., Abolmasov N.N., Bychkov V.A., Al'-Hakim A. Ortopedicheskaja stomatologija. – M., 2002.
4. Agzamhodzhaev S.S. Kliniko-funkcional'nye i bionogo lozha, metody ih profilaktiki: Dis. ... d-ra med. nauk. – Tashkent, 1998. – 225 s.
5. Agzamhodzhaev S.S. Mehanizm adaptacii bol'nyh k sjomnym zubnym protezam // Stomatologiya. – 2000. – №1. – S. 49-54.
6. Akbarov A.N. Sostojanie bar'erno-zashhitnyh mehanizmov polosti rta v zavisimosti ot naleta na poverhnosti plastinocnyh semnyh zubnyh protezov: Dis. ... kand. med. nauk. – Tashkent, 2004. – 114 s.
7. Arutjunov S.D., Pleskanovskaja N.V., Naumov A.V. Zabolevanija parodonta i «sistemnye bolezni»: izvestnoe proshloe, mnogoobeshhajushhee budushhee // Parodontologija. – 2009. – №1. – S.3 – 6.
8. Arutjunov S.D., Carev V.N., Babunashvili G.B. i dr. Klinicheskie aspekty mikrobnnoj kolonizacii vremennyh zubnyh protezov iz akrilatov // Stomatologija. – 2008. – №1. – S. 61-64.
9. Burluckaja S.I., Adamchik A.A., Adamchik A.A. Problemy zubnogo protezirovanija pri chastichnoj adentii // Sistemnyj analiz i upravlenie v biomedicinskih sistemah: Zhurn. prakt. i teoret. biol. mediciny. – 2005. – T. 5, №3. – S. 638-640.
10. Gavrilo E.I., Oksman I.M. Ortopedicheskaja stomatologija. – M.: Medicina, 1978.
11. Gozhaja L.D. Zabolevanija slizistoj obolochki polosti rta, obuslovlennye materialami zubnyh protezov (jetiologija, patogenez, klinika, diagnostika, lechenie, profilaktika): Avtoref. dis. ... d-ra med. nauk. – M., 2001. – 53 s.
12. Zhulev E.N., Klovov A.A. Raspredelenie funkcional'noj nagruzki pri razlichnyh vidah krepnenija semnyh protezov // Stomatologija. – 2007. – №4. – S. 4-7.
13. Ibragimov B.H., Nazarov Z.A. Jeffektivnost' sovremennyh fiksirujushhih sredstv u lic, pol'zujushhihsja sjomnymi plastinocnymi protezami // Nauch.-prakt. zhurn. TIPPMK. – 2012. – №2. – S. 14-16.
14. Ibragimov B.H., Nazarov Z.A. Jeffektivnost' sovremennyh fiksirujushhih sredstv u lic, pol'zujushhihsja sjomnymi plastinocnymi protezami // Nauch.-prakt. zhurn. TIPPMK. – 2012. – №2. – S. 14-16.
15. Irsaliev H.I. Osobennosti bar'erno-zashhitnoj funkcii polosti rta do i v processe pol'zovanija zubnymi protezami: Dis. ... d-ra med. nauk. – Tashkent, 1993. – 292 s.
16. Irsaliev H.I., Abduvakilov Zh.U., Hodzhimetov A.A. Aktivnost' fermentov sljunny pri pol'zovanii semnymi plastinocnymi protezami s plastmassovymi i metallicheskimmi bazisami // DENTIST Kazahstana (Almaty). – 2005. – №1 (1). – S. 23-27.

17. Irsaliev H.I., Zijadullaeva N.S. Gemodinamicheskie pokazateli proteznogo lozha bez-zuboj verhnej cheljusti i puti ih korrekcii // Stomatologiya. – 2006. – №3-4. – S. 43-45.
18. Irsaliev H.I., Rahmanov H.Sh. Funkcional'naja morfologija bar'erno-zashhitnyh kompleksov polosti rta. – Tashkent: Izd-vo im. Abu Ali Ibn Sino, 2001. – 338 s.
19. Konovalov A.P., Kurjakina N.V., Mitin N.E. Fantomnyj kurs ortopedicheskoj stomatologii. – N. Novgorod, 2001.
20. Krishtab S.I. Ortopedicheskaja stomatologija. – Kiev, Vishha shk., 1986.
21. Lebedenko I.Ju., Voronov A.P., Serebrov D.V. Primenenie jelastichnyh plastmass v s#emnom protezirovanii // Sovrem. ortoped. stomatol. – 2011. – №15. – S. 85-86.
22. Maloletkova A.A. Hronofiziologicheskaja organizacija rotovoj zhidkosti i ee vlijanie na adaptaciju pacijenta k s#emnym zubnym protezam: Avtoref. dis. ... kand. med. nauk. – Volgograd, 2009. – 22 s.
23. Malyj A.Ju., Kucherova M.A., Davydova M.M. Sravnitel'nyj analiz mikrobnaj kolonizacii s#emnyh zubnyh protezov v zavisimosti ot metoda gigenicheskoj obrabotki // Stomatolog. – 2009. – №3. – S. 17-24.
24. Mal'ginov H.H. Laboratorno-jeksperimental'noe obosnovanie primenenija bazisnoj plastmassy stomakril: Avtoref. dis. ... kand. med. nauk. – M., 2000. – 22 s.
25. Oksman I.M. Klinicheskie osnovy protezirovanija pri polnom otsutstvii zubov. – L.: Medicina, 1967.
26. Cimbalistov A.V., Kozicyna S.I., Zhidkih E.D., Vojtjackaja I.V. Ottisknye materialy i tehnologija ih primenenija. – SPb, 2001.
27. Alam M., Jagger R., Vowles R., Moran J. Comparative stain removal properties of four commercially available denture cleaning products: in vitro study // Int. J. Dent. Hyg. – 2011. – Vol. 9, №1. – P. 37-42.
28. Christensen G.J. Providing oral care for the aging patient // J. Amer. Dent. Ass. – 2007. – Vol. 138. №2. – P. 239 – 242.
29. Dina M.N., Mărgărit R., Andrei O.C. Pontic morphology as local risk factor in root decay and periodontal disease // Rom. J. Morphol. Embryol. – 2013. – Vol. 54, №2. – P.361 – 364.
30. Emami E., de Grandmont P., Rompré P.H. et al. Favoring trauma as an etiological factor in denture stomatitis // J. Dent. Res. – 2008. – Vol. 87, №5. – P. 440-444.
31. Pontsa P.T. Klinicheskaja ocenka ochistki s#emnyh protezov // Sovrem. ortoped. stomatol. – 2011. – №16. – S. 22-24. himicheskie issledovanija pobochnogo vozdejstvija s#emnyh zubnyh protezov na tkani protez

PEDAGOGICAL SCIENCES

Kenjaev Azizbek Rustamjon ugli

Namangan State Institute of Foreign Languages

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17116623>

DEVELOPING WRITING COMPETENCE OF STUDENTS

Abstract.

This article explores the concept of writing competence and its significance in English as a foreign language (EFL) context. It examines the challenges that students commonly face, including limited vocabulary, organizational difficulties, cultural differences, and lack of motivation. The study reviews major pedagogical approaches such as the product, process, genre, communicative, and task-based models, highlighting their advantages in classroom practice. Special attention is given to scaffolding techniques and practical strategies—such as peer review, technology integration, and extensive writing practice—that can enhance students’ writing abilities. The role of teachers as facilitators and motivators is emphasized, demonstrating how systematic instruction, feedback, and supportive environments contribute to developing students’ writing competence.

Keywords: *writing competence; scaffolding; English as a foreign language (EFL); writing pedagogy; process approach; genre approach; communicative approach; peer review; technology in writing; teacher feedback.*

Introduction

Writing is important for literacy and communication skills in offices, schools, and even in private life. It is a primary tool for self-expression and helps in developing the critical thinking, self-innovation, and problem-solving skills. As noted by Hyland (2019), writing is social and cognitive and more focuses on discourse, grammar and vocabulary diagrams as well as the context. It is important to note and appreciate that writing is among the most difficult skills. This is even more applicable for learners of English as a Second Language (EFL).

Writing skills in this context encompasses the ability to compose, elaborate, clarify, order and, finally, essay the punctuation. For learners at primary and high school, writing is not a set of technical skills and the value-added self-independence, engagement in various academic scholarship communities. This enhances their visibility and social network. Outlined controlled, guided writing exercises with constructive feedback is the best way to approach fostering writing skills.

The article discusses the concept of writing competence, the challenges students face, pedagogical approaches to teaching writing, and strategies teachers can employ to assist students in developing strong writing skills. The study also includes information from recent studies to provide a comprehensive perspective on improving pupils' writing skills.

The study conducted by Baylon (2023) in a junior high school context showed that the mixed modeling of sentence stems, graphic organizers, chunking, modeling, and peer feedback enhanced students’ abilities to write in a coherent and organized manner. Students noted that the supports enhanced confidence and liked the stepwise nature of the tasks.

Methods.

In Yan Meng (2023, in press) in senior high school in China, previously mentioned question scaffolding model was used and accomplished the goal of increasing the complexity as well as the clarity of students’

writing. Wu and Wang (2024) also noted that the application of general scaffolding strategies enhanced students’ participation and nurtured a sense of ownership in the writing activity.

In this case, however, considerable reporting of the challenges was also noted. One such study that looked at pupils in vocational high schools noted that the variation in students’ baseline proficiency, level of vocabulary, and motivation could block students from making progress. Teachers countered this challenge by providing the students with differentiated scaffolds, vocabulary building activities, and using icebreakers to lower the students’ anxiety.

The Concept of Writing Competence

Writing competence is the ability to produce written texts that are clear and concrete, situationally appropriate, and that make sense. A authoring theory of cognitive processes proposed by Flower and Hayes defines the ability to write as planning, translating speech to written form, and revising. A model of communicative competence by Canale and Swain also puts writing on the framework of grammatical, sociolinguistic, discourse, and strategic competences as an “out of the box” skill.

From the point of view of education, writing competence is multidimensional. It encompasses:

- 1. Linguistic competence** – knowing the grammar, vocabulary and the spelling of the words.
- 2. Discourse competence** – the ability to logically structure texts and ideas down into paragraphs.
- 3. Sociolinguistic competence** – the capacity to write in and for varied contexts and audiences.
- 4. Strategic competence** – the ability to draft, revise, and edit what has been written to improve it.

It is thus clear that writing competence is an integrative skill, and as such requires the application of all methods to develop, and mastery of simple grammar rules and the structure of an essay is ineffective. It involves helping students to develop and grow metacognitive awareness at the various contexts which their writing may be applied to.

Barriers to the attainment of writing competence

In the field of language instruction, writing competence is a particular skill that some students find most challenging to master. The most common barriers include:

1. An absence of vocabulary and grammar knowledge Having limited vocabulary and grammar knowledge can severely hinder a person's ability to articulate their thoughts and ideas (Nation, 2013).
2. Disorganized thoughts Having the tools to express oneself does not automatically mean that the person is capable of structuring their thoughts into paragraphs.
3. Differences in culture and rhetoric the conventions of writing do not universally apply to all languages. The sequence of ideas and text in English, for instance, is exceptionally different from the order used in most Asian or Eastern European languages (Kaplan 1966).
4. Lack of interest and anxiety Writing is a skill that many people find tedious, which leads to procrastination or completely evading the task (Zhang 2011).
5. Absence of constructive feedback Constructive feedback from either a teacher or a peer is beneficial so that students are able to correct their mistakes in a timely fashion.

These barriers signal a call to adopt a more refined and multi-layered approach to teaching writing that goes beyond concerns of the writing's linguistic accuracy to embrace the processes of writing and the communication of ideas.

Pedagogical Approaches to Developing Writing Competence

Let's be real—everyone and their grandma has a “method” for teaching writing, but here's the lowdown on the main one's people keep arguing about:

1. The Product Approach: Basically, this is old-school. It's all about cranking out spotless essays by copying “model” texts. Think of it as the writing version of tracing a picture instead of sketching your own. (Tribble, 1996 had a lot to say about this.)
2. The Process Approach: Here, it's not about the finished essay—it's about sweating through the steps: brainstorming, scribbling drafts, hacking them apart, and fixing your mess. Supposedly, you learn more by wrestling with your own bad writing (Seow, 2002).
3. The Genre Approach: This one's about learning to write different types of stuff—stories, news articles, rants, you name it. Each has its own rules and quirks. Hyland (2004) breaks it down like you're learning the secret handshake for each writing club.
4. Communicative Approach: Forget writing just to please your teacher—this one wants you to write like you've actually got something to say, and someone who cares enough to read it.
5. Task-Based Learning: Ever had to write a letter or report for class? That's this approach in action. It's all about jumping into real writing situations—because apparently, practice makes perfect (Ellis, 2003).

Honestly, the process and genre approach usually steal the spotlight in classrooms. Why? Because they actually make sense together—helping you get better at

both the brainy side of writing and the social game. Bottom line: Good teachers don't pick just one—they mix and match, depending on what their students need. Cookie-cutter lessons?

Strategies for Developing Writing Competence

Developing writing competence requires intentional and varied strategies. Some effective practices include:

1. Scaffolding Writing Tasks

Scaffolding refers to providing temporary support to learners until they can perform tasks independently (Wood, Bruner & Ross, 1976). Teachers can scaffold writing by modeling text structures, providing sentence starters, and guiding brainstorming sessions. Gradually, these supports are removed as students gain confidence.

2. Teaching Writing as a Process

Students should be encouraged to view writing as an iterative process rather than a one-time task. Pre-writing activities such as brainstorming, outlining, and mind-mapping can help students generate and organize ideas. Drafting and revising phases allow them to refine their work.

3. Providing Explicit Instruction in Writing Skills

Grammar, vocabulary, cohesion devices, and text organization should be explicitly taught. Students benefit from analyzing model texts and practicing specific writing techniques (Harmer, 2004).

4. Using Peer Review and Collaborative Writing

Peer review enables students to receive diverse feedback and reflect on their own writing. Collaborative writing tasks also foster teamwork and expose learners to different writing strategies (Storch, 2013).

5. Integrating Technology in Writing Instruction

Digital tools such as Google Docs, writing apps, and online feedback platforms can facilitate collaborative writing and instant feedback. Technology also increases students' motivation to write for authentic audiences (Hockly, 2015).

6. Encouraging Extensive Writing Practice

Like reading, writing competence improves with regular practice. Journals, blogs, essays, and project reports provide opportunities for students to write for varied purposes and audiences.

Role of Teachers in Developing Writing Competence

Teachers play a central role in developing students' writing competence. Their responsibilities include:

- Designing writing tasks that are engaging and meaningful.
- Providing timely and constructive feedback.
- Creating a supportive classroom environment that reduces anxiety and encourages experimentation.
- Balancing attention between accuracy (grammar, vocabulary) and fluency (idea development, expression).
- Encouraging learner autonomy by teaching self-editing and revision strategies.

As Leki (1992) notes, effective writing instruction requires teachers to act as facilitators, guides, and motivators, not merely evaluators of written work.

Results

The analysis of recent studies and classroom practices revealed several key outcomes regarding the development of students' writing competence:

1. Effectiveness of scaffolding in writing instruction. Evidence from Baylon's (2023) study in junior high school contexts showed that scaffolding techniques—such as modeling, graphic organizers, sentence stems, chunking, and peer feedback—enabled students to produce more coherent and structured texts. Learners also reported higher levels of confidence and motivation when step-by-step supports were available.
2. Enhanced clarity and complexity of student writing. In senior high school settings in China, Yan Meng's (2023) question scaffolding model improved both the clarity and complexity of student writing. Similarly, Wu & Wang (2024) observed that scaffolding strategies promoted greater engagement and a stronger sense of ownership over the writing process.
3. Challenges and differentiated instruction. Despite the overall effectiveness of scaffolding, challenges were reported, particularly in vocational high school contexts. Differences in baseline proficiency, vocabulary knowledge, and learner motivation hindered uniform progress. Teachers addressed these issues by differentiating scaffolds, incorporating vocabulary-building activities, and using icebreakers to reduce anxiety.
4. Pedagogical approaches and effectiveness. Comparative analysis highlighted that process and genre approaches were particularly effective in classroom contexts, as they integrate both cognitive and social dimensions of writing. Product and communicative approaches, while valuable, were most effective when combined with process-oriented methods.
5. Effective classroom strategies. The results also emphasized the importance of intentional teaching practices, including scaffolding writing tasks, treating writing as a process, providing explicit instruction, integrating peer review and collaborative writing, using technology to facilitate engagement, and encouraging extensive writing practice across genres and contexts.

Overall, the findings confirm that writing competence can be significantly improved through scaffolded, process-oriented instruction, supported by differentiated teaching strategies and consistent practice opportunities.

Conclusion

Writing competence is a key component of students' overall language and academic development. Developing this competence requires a multidimen-

sional approach that combines linguistic accuracy, discourse organization, and strategic skills. While students face various challenges in mastering writing, these can be addressed through pedagogical approaches such as the process, genre, and communicative approaches.

Strategies such as scaffolding, peer review, technology integration, and extensive practice are effective in promoting writing competence. Teachers must take an active role in guiding students through the writing process, providing feedback, and fostering motivation. Ultimately, writing competence equips students with the ability to communicate effectively, think critically, and succeed in academic and professional contexts.

References:

- Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
- Ellis, R. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Flower, L., & Hayes, J. R. (1981). A cognitive process theory of writing. *College Composition and Communication*, 32(4), 365–387.
- Harmer, J. (2004). *How to teach writing*. Harlow: Pearson Education.
- Hockly, N. (2015). *Developing writing with technology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyland, K. (2004). *Genre and second language writing*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Hyland, K. (2019). *Second language writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaplan, R. B. (1966). Cultural thought patterns in inter-cultural education. *Language Learning*, 16(1–2), 1–20.
- Leki, I. (1992). *Understanding ESL writers: A guide for teachers*. Portsmouth, NH: Boynton/Cook.
- Nation, I. S. P. (2013). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seow, A. (2002). The writing process and process writing. In Richards, J. C. & Renandya, W. A. (Eds.), *Methodology in language teaching: An anthology of current practice* (pp. 315–320). Cambridge: Cambridge University Press.
- Storch, N. (2013). *Collaborative writing in L2 classrooms*. Bristol: Multilingual Matters.
- Tribble, C. (1996). *Writing*. Oxford: Oxford University Press.
- Wood, D., Bruner, J. S., & Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17(2), 89–100.
- Zhang, Y. (2011). The impact of writing anxiety on students' writing performance and pedagogical implications. *Asian EFL Journal*, 13(4), 53–63.

Kodirjonov Hasanboy Kodirjon ugli,
PhD-student of Namangan state institute of foreign languages
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17116630>

NON-EQUIVALENT LEXICON IN TRANSLATION: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL STRATEGIES

Abstract:

*This paper examines the phenomenon of non-equivalent lexicon in translation studies, focusing on Uzbek film texts as case studies. Non-equivalent lexicon, often referred to as culture-specific items or untranslatable words, emerges due to linguistic, cultural, and pragmatic differences between languages. The study employs a descriptive-analytical method, integrating theoretical insights from scholars such as Chernov, Ivanov, Latishev, and Barkhudarov with practical examples from Uzbek films. The results reveal three main types of non-equivalence—material, lexical-semantic, and stylistic—and highlight the cultural and referential nature of lexical gaps. Examples such as *sovchi*, *quda-anda*, *oqsoqol*, and *epli-sepli* illustrate the challenges faced in rendering culturally embedded terms into English. The discussion compares theoretical approaches and demonstrates that descriptive translation, cultural adaptation, and pragmatic compensation are the most effective strategies to preserve communicative-pragmatic value. The study concludes that non-equivalent lexicon represents both a challenge and an opportunity, requiring translators to combine linguistic competence with cultural awareness and strategic flexibility.*

Keywords: *non-equivalent lexicon, translation studies, uzbek films, cultural adaptation, descriptive translation, pragmatic compensation, linguistic and cultural gaps.*

Introduction

Translation is one of the most complex linguistic and cultural activities, as it not only conveys meanings from one language to another but also mediates between two different worldviews. One of the major issues in translation studies is non-equivalent lexicon, also referred to as “culture-specific items” or “untranslatable words.” These are lexical units in the source language that do not have direct equivalents in the target language. Such lexical gaps arise due to differences in history, culture, religion, social structure, and worldview. For instance, Uzbek words such as *quda-anda*, *oqsoqol*, or *sovchi* are deeply rooted in local traditions and social practices, making their translation into English highly problematic.

The study of non-equivalent lexicon is crucial because it demonstrates how language reflects cultural identity and how translators handle challenges that go beyond mere linguistic transfer. As Chernov, Ivanov, and Latishev suggest, the problem of non-equivalence is multi-layered and requires consideration of linguistic, cultural, and pragmatic dimensions. Translation scholars such as Barkhudarov also emphasize that non-equivalence is not a marginal issue but rather one of the central difficulties faced by translators.

The purpose of this paper is to explore the theoretical foundations of non-equivalent lexicon, its causes and types, as well as practical strategies to overcome non-equivalence in translation. By analyzing Uzbek films and their English translations, the paper illustrates how cultural concepts can be effectively transmitted without losing their communicative-pragmatic value.

Methods

This study is based on a descriptive-analytical method that combines theoretical analysis with practical examples. Several stages were followed:

Theoretical framework. The research draws on the works of G. V. Chernov, A. O. Ivanov, L. S.

Barkhudarov, and V. N. Latishev, who provide different classifications and interpretations of non-equivalent lexicon. Their approaches are examined comparatively in order to identify overlapping and divergent perspectives.

Textual analysis. Uzbek films such as *Issiq non* (“Hot Bread”) and *To'ylar muborak* (“Congratulations on the Wedding”) were selected as case studies. These texts are rich in non-equivalent lexical items that reflect Uzbek cultural values, traditions, and social structures.

Comparative translation analysis. The study examines how certain Uzbek culture-bound terms were rendered in English translations, assessing whether the pragmatic and cultural meanings were preserved, modified, or lost.

Synthesis. The results of the analysis were integrated with theoretical perspectives in order to formulate a comprehensive view of the phenomenon. The classification of non-equivalence into material, lexical-semantic, and stylistic types (Ivanov) as well as referential and cultural types (Latishev) serves as the methodological backbone of this study.

Thus, the research employs a combination of linguistic, cultural, and pragmatic analysis in order to uncover both the theoretical and practical implications of non-equivalent lexicon in translation.

Results

The analysis of non-equivalent lexicon in Uzbek film texts reveals that non-equivalence arises primarily due to cultural, social, and pragmatic differences between the source and target languages. The results can be summarized in three main categories: **types of non-equivalence, examples from Uzbek films, and strategies employed in translation.**

1. Types of Non-equivalence

According to Ivanov, non-equivalence can be classified into **material, lexical-semantic, and stylistic types:**

Material non-equivalence occurs when the object or phenomenon simply does not exist in the target culture. For example, the Uzbek term *sovchi* (a matchmaker delegated by the groom's family to arrange marriage proposals) has no direct counterpart in English.

Lexical-semantic non-equivalence arises when the concept exists in both cultures but does not align semantically. The Uzbek word *oqsoqol* literally translates as “elder,” but in the Uzbek cultural context it also conveys authority, respect, and a role in informal governance.

Stylistic non-equivalence occurs when the source and target language units exist but differ in connotation, stylistic register, or pragmatic force. For example, the Uzbek phrase *epli, sepli qiz* (a girl skillful in household duties and with prepared dowry) carries cultural implications beyond its English equivalents *skillful* and *possessing a dowry*.

Latishev also emphasizes the **referential and cultural dimensions** of non-equivalence, showing that these gaps often reflect differences in worldview and social practices.

2. Examples from Uzbek Films

Several examples from Uzbek films illustrate how non-equivalent lexicon manifests and creates challenges for translators:

“**Epli, sepli bo'lishing kerak**” (*Issiq non*) – Translated as “*You should be skillful and possessing a dowry.*” Although partially accurate, this translation fails to convey the pragmatic meaning of *sepli*, which refers to culturally specific household items and skills, not just material wealth.

“**Quda-anda**” (*To'ylar muborak*) – Translated as “*in-laws.*” However, the Uzbek concept implies a ceremonial and highly respected social bond, whereas *in-laws* in English lacks the same cultural nuance. A more descriptive translation such as “*ceremonial in-law guests*” would better convey the meaning.

“**Sovchi kelgan edi**” (*Issiq non*) – Rendered as “*matchmakers came.*” While *matchmakers* captures the general idea, it misses the deep ritual and symbolic weight of *sovchi* in Uzbek culture, where the role involves complex negotiations and ceremonial duties.

“**Oqsoqol**” – Translated as “*elder.*” This overlooks the pragmatic connotation of community leadership and authority embedded in the Uzbek term. A more culturally adapted rendering would be “*respected community elder with authority.*”

These examples show that literal translation often leads to **semantic loss** or **pragmatic distortion**, as the deeper cultural meanings cannot be fully captured in the target language.

3. Strategies in Translation

The analysis of translations suggests that translators employed a range of strategies, though not always effectively:

Literal translation – While preserving form, it often results in semantic and pragmatic loss (*sovchi* → *matchmaker*).

Descriptive translation – Provides additional explanation to convey meaning (*quda-anda* → *relatives united through marital alliance*).

Cultural adaptation – Substitutes a source culture concept with a culturally closer target concept (*oqsoqol* → *community elder*).

Pragmatic compensation – Restores lost meaning elsewhere in the text to preserve communicative function.

The results indicate that **descriptive translation** and **pragmatic compensation** are the most effective in maintaining communicative-pragmatic value, although they risk reducing conciseness and stylistic elegance.

Discussion

The findings presented above demonstrate that non-equivalent lexicon represents not only a **linguistic gap** but also a **cultural and pragmatic challenge** in translation. The analysis of Uzbek films confirms that words like *quda-anda*, *sovchi*, *oqsoqol*, and *epli-sepli* embody cultural values and social institutions that lack direct equivalents in English. In this section, the results are discussed in light of the theoretical perspectives of Chernov, Ivanov, Latishev, and Barkhudarov.

1. Chernov's Classification

Chernov offers a **complex classification** of non-equivalence, distinguishing between material, lexical-semantic, and stylistic categories. His framework emphasizes that linguistic and extralinguistic factors jointly cause non-equivalence. The examples from Uzbek films strongly support this perspective. For instance, *epli-sepli* reflects not only a semantic mismatch but also cultural practices around marriage, illustrating the combined linguistic and cultural sources of non-equivalence. Chernov's approach is useful because it highlights the multi-layered nature of the problem and provides translators with a taxonomy for identifying where difficulties arise.

2. Ivanov's Semiotic Approach

Ivanov, while building on Chernov, critiques the strict separation of categories and instead stresses the importance of **semantic-pragmatic equivalence** within context. He argues that translation should focus less on whether a lexical item has a direct match and more on whether its **communicative function** is preserved. The case of *sovchi* supports this view: although “matchmaker” seems adequate at first, it fails to convey the pragmatic and ceremonial role of the Uzbek *sovchi*. Thus, Ivanov's semiotic classification—referential, denotative, and pragmatic levels—provides a more dynamic lens for understanding how translation must balance literal meaning with communicative function.

3. Latishev's Cultural-Referential Perspective

Latishev explains non-equivalence primarily through **cultural and referential differences**. He points out that certain concepts arise from the unique material and spiritual environment of a community, making them untranslatable into other languages. The examples of *quda-anda* and *oqsoqol* fit perfectly into this model, as they reflect social structures that are absent in English-speaking societies. Latishev's approach underscores that non-equivalence is not a linguistic accident but a **cultural inevitability**. This view is particularly valuable in translation pedagogy, reminding translators that understanding cultural context is as important as mastering grammar or vocabulary.

4. Barkhudarov's Contribution

Barkhudarov identifies non-equivalence as one of the central problems of translation, dividing it into three groups: proper names, culture-specific concepts, and accidental lexical gaps. His taxonomy resonates with the Uzbek data, where terms like *palov* or *do'ppi* (national dish and cap) belong to the first group, while relational terms like *quda-anda* belong to the second. Barkhudarov's model emphasizes that translators must not only recognize these categories but also choose the appropriate **strategy**—whether descriptive, adaptive, or compensatory.

5. Synthesis and Implications

The comparative analysis shows that each theorist provides a complementary perspective:

Chernov highlights the multi-dimensional nature of non-equivalence.

Ivanov shifts the focus to communicative function and pragmatics.

Latishev grounds the phenomenon in cultural specificity.

Barkhudarov offers a practical taxonomy for translation practice.

The examples from Uzbek films suggest that no single model fully explains the phenomenon. Instead, a **synthesized approach** is most effective: combining Chernov's complexity, Ivanov's pragmatics, Latishev's cultural lens, and Barkhudarov's taxonomy. For translation practice, this means that translators should employ a **flexible strategy**, moving between literal translation, descriptive explanation, pragmatic compensation, and cultural adaptation depending on the communicative needs of the target audience.

Conclusion

The analysis of non-equivalent lexicon in Uzbek film texts demonstrates that translation is not only a linguistic process but also a **cultural negotiation**. Words such as *sovchi*, *quda-anda*, *oqsoqol*, and *epli-sepli* represent cultural practices, social institutions, and values that cannot be conveyed through direct lexical equivalence. Literal translation often results in semantic loss, while descriptive translation, cultural adaptation, and pragmatic compensation offer more adequate solutions.

The discussion of theoretical frameworks shows that Chernov, Ivanov, Latishev, and Barkhudarov each contribute valuable perspectives. Chernov emphasizes the complexity of non-equivalence; Ivanov focuses on pragmatics and semiotics; Latishev highlights cultural and referential gaps; and Barkhudarov provides a practical taxonomy. The synthesis of these approaches enables a deeper understanding of how translators can bridge linguistic and cultural divides.

Ultimately, the study confirms that **non-equivalent lexicon is both a challenge and an opportunity**. It challenges translators to go beyond literal substitution and adopt creative, culturally sensitive strategies. At the same time, it provides opportunities to reveal cultural richness and foster intercultural understanding. By applying descriptive, adaptive, and compensatory methods, translators not only preserve the communicative-pragmatic value of the source text but also act as cultural mediators.

Thus, translation of non-equivalent lexicon requires not only linguistic competence but also cultural awareness, pragmatic sensitivity, and strategic flexibility. The findings of this study contribute to the broader field of translation studies by illustrating how theoretical insights and practical strategies intersect in addressing one of the most persistent challenges of translation.

References

1. Barkhudarov, L. S. (1975). *Language and translation*. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya.
2. Bassnett, S. (2014). *Translation studies* (4th ed.). London: Routledge.
3. Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics*. London: Oxford University Press.
4. Chernov, G. V. (1987). *Osnovy sinkhronnogo perevoda* [Fundamentals of simultaneous translation]. Moscow: Vysshaya shkola.
5. House, J. (2015). *Translation quality assessment: Past and present*. London: Routledge.
6. Ivanov, A. O. (2006). *Teoriya perevoda: lingvisticheskiye aspekty* [Theory of translation: Linguistic aspects]. Moscow: Akademiya.
7. Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In R. A. Brower (Ed.), *On translation* (pp. 232–239). Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Latishev, V. N. (1988). *Problemy perevoda: uchebnoe posobie* [Problems of translation: A textbook]. Moscow: Prosveshchenie.
9. Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: E. J. Brill.
10. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. New York: Prentice Hall.
11. Shuttleworth, M., & Cowie, M. (2014). *Dictionary of translation studies*. London: Routledge.
12. Venuti, L. (2012). *The translator's invisibility: A history of translation* (2nd ed.). London: Routledge.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASI*Parpiyeva Dilfuza O'smirjonovna***RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASI****Abstract**

Mazkur maqolada raqamli texnologiyalarni umumta'lim maktablarida o'quv jarayoniga tatbiq etish orqali o'qitish samaradorligini oshirish yo'llari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, raqamli resurslar, platformalar va vositalar asosida ishlab chiqilgan metodik yondashuvlar va ularning natijalari tahlil qilingan.

Abstract.

This article explores the ways of increasing teaching effectiveness through the integration of digital technologies into the educational process in general education schools. It also analyzes methodological approaches developed based on digital resources, platforms, and tools, as well as the outcomes of their implementation.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, metodika, o'qitish samaradorligi, raqamli platformalar, interaktiv ta'lim, innovatsion yondashuv.

Keywords: digital technologies, methodology, teaching effectiveness, digital platforms, interactive learning, innovative approach.

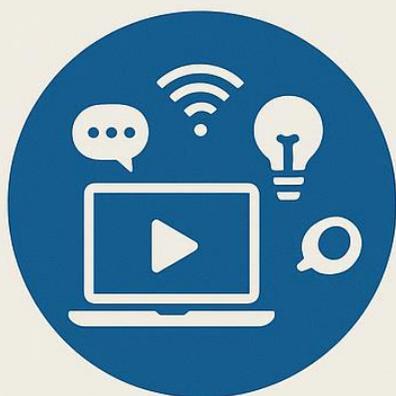
Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimi raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydigan darajaga yetdi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) jadal rivojlanishi pedagogik faoliyatga yangi metod va yondashuvlarni olib kirmoqda. Ayniqsa, umumta'lim maktablarida o'qitish jarayoniga raqamli vositalarning integratsiyasi ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning motivatsiyasi va faolligini kuchaytirish, individual yondashuvni ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda.

1. Raqamli texnologiyalarning o'qitishdagi o'rni

Raqamli texnologiyalar quyidagi pedagogik imkoniyatlarni yaratadi:

- ✓ **Vizual va audio ta'sir orqali o'quvchilarning e'tiborini jalb qilish**
- ✓ **Individual yondashuvni amalga oshirish (masalan, Google Classroom, Moodle orqali)**
- ✓ **Teskari aloqa imkoniyatlarini oshirish**
- ✓ **Masofaviy va gibrid ta'limni tashkil etish**

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSI UMUMTA'LLIM MAKTABLARIDA O'QIT SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODIKASI

TA'LIM
DASTURLARI

O'QITISH
SAMARADORLIGINI
OSHIRISH

INTERFAOL O'QITISH

2. O'qitish samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi raqamli platformalar

Umumta'lim maktablarida samaradorlikni oshirish uchun keng qo'llanilayotgan platformalar:

Platforma nomi	Asosiy funksiyasi
Google Classroom	Uy vazifalari, testlar, topshiriqlar berish
Zoom / MS Teams	Masofaviy darslar o'tkazish
Kahoot, Quizizz	Interaktiv viktorinalar va testlar
Padlet, Mentimeter	Hamkorlik va fikr almashish uchun

Bu platformalardan foydalanish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ular bilimni mustahkamlashda faol ishtirok etadi.

3. Metodik yondashuvlar

O'qituvchining raqamli vositalarni faqat texnik jihatdan emas, balki **metodik jihatdan to'g'ri** qo'llashi muhim. Quyidagi metodik yondashuvlar samarali bo'lib, amaliyotda ijobiy natijalar bermoqda: a) **Flipped Classroom (teskari sinf)** – o'quvchilar darsga tayyorgarlikni onlayn bajarib, dars vaqtida muhokama va amaliyotga e'tibor qaratiladi. b) **Gamifikatsiya** – dars jarayoniga o'yin elementlarini kiritish. c) **Blended learning** – an'anaviy va raqamli ta'limni uyg'unlashtirish. d) **Differensial ta'lim** – o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos resurslar taqdim etish.

4. Amaliy tajriba va natijalar

2024-yilda Toshkent shahridagi 12-sonli maktabda o'tkazilgan eksperimentda 7-sinf biologiya fanidan raqamli metodika asosida darslar tashkil etildi. Darslarda Google Classroom va Quizizz platformalari qo'llanildi.

Natijalar quyidagicha bo'ldi: 1. O'quvchilarning test natijalari o'rtacha 17% ga yaxshilandi. 2. Darsga qatnashish faolligi 85% dan 96% ga oshdi. 3. O'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi.

Bugungi kunda ta'lim tizimining rivojlanish jarayoni raqamli texnologiyalarning tobora ortib borayotgan ahamiyati bilan tavsiflanadi. Ushbu texnologiyalar yordamida o'quvchilar bilimlarni an'anaviy usullarga qaraganda tezroq va samaraliroq egallash imkoniyatiga ega bo'ladi. Raqamli vositalar ta'lim mazmunini kengaytirish, uni tezkor yangilash, murakkab tushunchalarni yengilroq o'zlashtirish hamda individual ta'lim olish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi.

Raqamli texnologiyalar mohiyatan katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va ulardan samarali foydalanishga asoslangan bo'lib, ularning natijalari ta'lim jarayoniga joriy etilganda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Masalan, virtual haqiqat (VR), bulutli xizmatlar, 3D-modellashtirish, masofaviy o'qitish platformalari, aqlli ta'lim tizimlari kabi vositalar nafaqat o'quvchilarning qiziqishini oshiradi, balki ularni faol, mustaqil va kreativ fikrlashga yo'naltiradi.

Shunday qilib, ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni keng ko'lamda qo'llash ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish hamda ta'limni global standartlarga moslashtirishda muhim o'rin tutadi.

XULOSA

Raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan o'qitish metodikasi nafaqat o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, balki ularning tanqidiy, ijodiy va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini

rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Ushbu metodika o'qituvchilarga ta'lim jarayonini samarali rejalashtirish, individual yondashuvni ta'minlash va ta'lim sifatini monitoring qilish imkonini beradi.

Virtual haqiqat (VR) texnologiyalari esa o'quvchilarning mavzuga to'liq sho'ng'ib, murakkab tushunchalarni vizual va interfaol tarzda o'zlashtirishiga sharoit yaratadi. VR-dubulg'alar, maxsus dasturlar va simulyatsiya xonalari orqali o'quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham shakllantira oladi. Bu esa an'anaviy dars jarayonida erishilishi qiyin bo'lgan natijalarga erishishga xizmat qiladi.

Kelgusida ushbu metodikani turli fanlar va yosh guruhlari uchun moslashtirish, shuningdek, lokal sharoit va resurslarga mos tarzda raqamli pedagogik vositalarni takomillashtirish dolzarb hisoblanadi. Shu bilan birga, o'qituvchilarni raqamli savodxonlik va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishga tayyorlash, ularni muntazam malaka oshirish jarayonlariga jalb etish ham muhimdir.

Umuman olganda, raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimiga joriy etish mamlakat ta'limini modernizatsiya qilish, o'qitish samaradorligini oshirish, global ta'lim muhitiga integratsiyalashuvni ta'minlash va ta'lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim omil sifatida qaraladi. Shu bois raqamli texnologiyalar asosida yaratilgan metodikalar zamonaviy ta'limni tashkil etishning strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Грегг Б. «Производительность систем: Enterprise и Cloud», 2014.
2. Shahnoza, A. (2019). About one aspect of the development of students' intellectual skills using multimedia interactive tests. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(12).
3. Bakiyeva, F., & Mirzahmedova, N. (2019). EFFICIENCY OF ONLINE TRAINING. *Theoretical & Applied Science*, (11), 56-58.
4. Bakiyeva, F. R., Primkulova, A. A., & Mirzahmedova, N. D. (2020). *Smart And Development Of Modern Education*.
5. Мирзахмедова, Н. Д. (2015). Применение макросов в программе Power Point для создания тестовых заданий. *Наука, техника и образование*, (4 (10)), 180-182.
6. Абдурахманова, Ш. А. (2017). Развитие педагогической науки в Республике Узбекистан. *Молодой ученый*, (1), 428-430.
7. Sh.A.Abduraxmanova, & X. Jo'rayev. (2022). MODERN WEB TECHNOLOGIES USED IN PROFESSIONAL EDUCATION. *Conference Zone*, 178-179.
8. Shaxnoza Abduhakimovna Abduraxmanova. (2022). INDIVIDUALIZATION OF

PROFESSIONAL EDUCATION PROCESS ON THE
BASIS OF DIGITAL TECHNOLOGIES. World Bul-
letin of Social Sciences, 8, 65-67.

PHILOLOGICAL SCIENCES

UDC 070.1.

Huseynova A.N.

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor,
Azerbaijan University of Languages
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17116642>

DIRECTIONS OF EXPRESSION OF NATIONAL ISSUES IN THE BURHANI-HAQIQAT JOURNAL

Гусейнова А.Н.

Доктор философии по филологии, доцент,
Азербайджанский университет языков

НАПРАВЛЕНИЯ ВЫРАЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВОПРОСОВ В ЖУРНАЛЕ “БУРХАНИ-ХЭГИКЯТ”

Abstract

The journal *Burhani-Haqiqat* served as an example of expressing national awakening and socio-political processes in the Caucasus through the press during the late 19th and early 20th centuries. The journal highlighted national issues, the ideas of enlightenment, the role of women in society, and social justice, while simultaneously performing a critical function against the manipulation and censorship observed in the Russian imperial press. The primary targets of criticism in the journal's pages included ideological manipulation, violence, the distortion of ideals in practice, and the quality of literary expression. Consequently, the activities of *Burhani-Haqiqat* hold significant importance for the development of Azerbaijani public thought, the formation of national consciousness, and the promotion of ideals of freedom.

Резюме

Журнал *Bürhani-həqiqət* служил примером выражения национального пробуждения и социально-политических процессов на Кавказе через прессу в конце XIX – начале XX века. Журнал освещал национальные вопросы, идеи просвещения, роль женщин в обществе и социальную справедливость, одновременно выполняя функцию критики манипуляций и цензуры, наблюдавшихся в имперской российской прессе. Основными объектами критики на страницах журнала были идеологические манипуляции, насилие, искажение идеалов на практике и качество литературного выражения. Следовательно, деятельность *Bürhani-həqiqət* имеет важное значение для развития общественной мысли Азербайджана, формирования национального самосознания и продвижения идеалов свободы.

Key words: *Burhani-Haqiqat*, national issues, Caucasus, censorship, women's role in society, ideological manipulation, freedom and liberty

Ключевые слова: *Бурхани-Хакыкат*, национальные вопросы, Кавказ, цензура, роль женщин в обществе, идеологическая манипуляция, свобода и независимость.

At the end of the 19th and the beginning of the 20th century, profound socio-political processes were unfolding in the Caucasus and Azerbaijani society. As a result of Tsarist Russia's colonial policies, national freedoms were restricted, and the local population lived under harsh socio-economic conditions. On the other hand, the spread of enlightenment ideas, the arrival of European liberal thought in the Caucasus, and the reformist movements within the Turkic-Islamic world created a basis for the political awakening of the national intelligentsia. During this period, the press became an essential tool in shaping public consciousness. Furthermore, with the rising importance of issues of national identity, language, and religion among Muslim peoples, the role of periodicals grew significantly.

In this context, the journal *Burhan-i Haqiqat* began publication. Its establishment was, on the one hand, the result of the demand for national and social revival; on the other hand, it was a product of the political atmosphere shaped by the revolutionary

movements within the Russian Empire, particularly the Revolution of 1905. Although censorship of the press still existed, certain relaxations during this period allowed intellectuals greater opportunities in their struggle for freedom of expression.

On the pages of *Burhan-i Haqiqat*, issues such as social injustice, the defense of national rights, enlightenment, and reformist ideas were widely discussed. This demonstrates that the journal functioned not only as a literary and artistic organ but also as a socio-political platform. Therefore, it became an instrument for expressing national awakening, modernization efforts, and ideals of liberty in the history of Azerbaijani social thought. The first issue of the journal was published on January 1, 1917, under the editorial leadership of Ali Hajizeynalabdinzade Rahimov (Ali Mahzun) as director and editor-in-chief, with Hasan Mirzazade Aliyev serving as publisher.

The emergence of such a publication precisely in Iravan – a city with a rich cultural heritage, artisanal traditions, an enlightened intelligentsia, and a literary

milieu—was considered a significant event not only for local public life but also for the history of Azerbaijani press in general. The fact that its the first issue was sent to press organs in Tbilisi and Baku indicates its regional importance. Although there is no precise and detailed information in the sources regarding the cessation of *Burhan-i Haqiqat*, it is known that the journal was published only during the first half of 1917 and released a total of nine issues (1).

Research on *Burhan-i Haqiqat* remains relatively scarce. Ismayil Mammadov, who later served as executive secretary and final editor of the newspaper *Sovet Ermenistani* (*Soviet Armenia*), defended the first candidate dissertation on this subject in 1972 (2, p. 82). Mirza Bala Mammadzade conducted studies on the history of the Azerbaijani press and provided information on the publishers, editors, period of activity, and objectives of *Burhan-i Haqiqat*. More recently, Dr. Shafaq Nasir has analyzed the journal's activities and significance in the contemporary context. She also carried out its transliteration and publication.

Located in the city of Iravan, the Blue Mosque (*Göy Məscid*) was built in the mid-18th century and entered history as a prominent example of Azerbaijani architecture. At present, however, this religious and architectural monument is presented as the only surviving functioning mosque on the territory of Armenia.

The mosque was restored in the mid-1990s at the initiative of the Iranian government and, since 1996, has once again served as a religious and cultural center. According to an agreement reached between the Armenian state and Iran, the mosque complex has been leased to the Islamic Republic of Iran for 99 years beginning in 2015. Today, alongside religious ceremonies, Persian language courses, cultural events, and a library are also functioning there.

Official institutions in Armenia and local tourism sources predominantly present the Blue Mosque as the “Persian Mosque.” This approach has been criticized in Azerbaijani scholarly and public circles as an attempt to falsify the monument's national and cultural identity. Azerbaijani sources emphasize that the Blue Mosque has historically been an integral part of the religious and cultural heritage of the Azerbaijani people and one of the key elements of the Islamic architectural landscape of Iravan. In fact, a glance at history reveals that Persians never lived in Iravan; the mosque belongs to Azerbaijanis. The issue of the Iravan Mosque remains topical today. Already in 1917, Armenians attempted to falsify history by trying to erase the mosque's historical identity.

In the issue of *Burhan-i Haqiqat* dated January 1, 1917, an article titled *Iravan Mosque* signed under the pseudonym “Tahvil” criticized such distortions. The article refers to the journal *Solntse Rossii* (No. 279), where a depiction of this mosque was presented under the name “Van Mosque.” The attribution of both the authorship of the article and the image to “Ter-yan” was not accidental. Such misrepresentations, on the one hand, indicate the unprofessionalism of the press, and, on the other, reflect a dismissive attitude toward Muslim culture.

A similar case was observed in *Ogonyok*, where a square located at the head of Vorontsov Street in Tbilisi was published with the caption “Market Square in Erzurum.” This confirms that such falsifications were systematic in Russian periodicals. The central accusation raised in the *Burhan-i Haqiqat* article is that such distortions aimed to deceive Russian Muslims and to ignore their historical and cultural heritage. The mislabeling of the Blue Mosque in Iravan as the “Van Mosque” is not merely a geographical mistake but also a distortion of cultural identity. This case may be evaluated as an example of how imperial journalism manipulated information for political purposes. The publication of the Blue Mosque's depiction under the name “Van Mosque” stands as evidence of the Russian press's biased approach toward Muslim heritage. Such practices reveal, on the one hand, journalistic incompetence, and, on the other, intentional distortions serving political and ideological goals. Their exposure is of crucial importance both in the history of the Azerbaijani press and in the study of the cultural heritage of the Caucasus:

“Indeed! Ter-yan's publication of this photograph of the Iravan Mosque under the name ‘Van Mosque’ in *Solntse Rossii*, printed on postcards and circulated throughout the Caucasus and Russia, was nothing less than treating the entire Russian Muslim population as blind, was it not?” (4, p. 29).

The misrepresentation of photographs with false captions in journals such as *Solntse Rossii* and *Ogonyok* illustrates the press's neglect of factual accuracy. Thus, the target of criticism is also the manipulation policy of the imperial media.

In the same issue, a poem titled *Muntakhabat*, published under the signature “F.E.” depicts scenes symbolizing happiness, liberty, and purity. However, the poet emphasizes that these beauties do not correspond to the harsh realities of life. The critique lies in the assertion that living innocently, blissfully, and unaware of suffering is possible only in imagination. In reality, social life is a fragmented and chaotic sphere shaped by needs, sorrows, and passions. Here, the target of criticism is the gap between idealized conceptions of life and reality. By employing descriptions of beauty, spring gardens, and spiritual elevation, the author points to the contradictions inherent in social existence.

In the issue of *Burhan-i Haqiqat* dated January 20, 1917, an article entitled *On Literature*, published under the pseudonym “Muallim Naji,” targeted the modes of expression in literary and artistic creativity from the perspective of qualitative evaluation. The author emphasized that clarity, simplicity, and comprehensibility—forms of expression accessible to the general public—were necessary virtues. The criticism was directed against convoluted and obscure expressions that rendered meaning opaque in writing. By employing the notion of *sadedilaneh* (simplicity), the author highlighted both purity and, at the same time, the use of hidden meaning and irony—thus positioning it against dry and superficial descriptions. *Incelik* (fineness) was presented as a quality that, by conveying multilayered meanings, ensures depth and aesthetic

appeal of thought; in this way, the author criticized shallow and simplistic modes of thinking.

At the beginning of the 20th century, the development of the Azerbaijani press faced numerous socio-political and technical obstacles, the most significant of which was the issue of censorship. The publishing experience of *Burhan-i Haqiqat* serves as a vivid example of this problem. In the issue dated March 25, 1917, in a note entitled *To Our Esteemed Readers*, the author wrote that the journal's publication was carried out under the difficult conditions of a lack of printing houses, the absence of typesetters, and paper shortages. Yet, the heaviest obstacle was censorship. Since no censorship office had been established in the city by the autocratic government, the editorial board was forced to send press materials in separate sheets to Tiflis for approval. This analysis of *Burhan-i Haqiqat* demonstrates that censorship in the history of the Azerbaijani press was not merely an ideological barrier but also a practical one. It restricted freedom of expression and hindered the press from fulfilling its essential public functions.

The theme of women has always held both religious and socio-philosophical significance within the Turkic-Islamic milieu. In literary texts, the image of the woman was at times presented as the bearer of spiritual values, and at other times as the ornament of life and the pillar of society. The text in question synthesizes various reflections and aphorisms about women in a poetic manner, elucidating her role in life.

In the issue dated April 15, 1917, a poem entitled *Among Turkish-Islamic Women*, published under the signature "Fatma Khanim," begins by collecting various ideas regarding the significance of women for humanity. The common conclusion of the authors was that woman is indispensable for the existence of humankind and the continuity of the universe. Verses such as "Could the universe exist if deprived of woman?" emphasize that the absence of women would entail the disappearance of humanity itself. This underscores that woman constitutes the foundation of existence not only biologically but also spiritually. In the continuation of the text, woman is portrayed as the most beautiful remedy on the mountain of life, a being who breathes vitality into the body of existence. In her laughter, in her face radiating hope and joy, a light of happiness appears for humanity. This perspective presents woman as the guardian of both the continuity of nature and the moral harmony of life.

At the beginning of the 20th century, the socio-political situation in the Caucasus was marked by tensions. Confrontations in ethno-national relations, alongside violence and looting, placed the Muslim population in constant danger. In the issue of *Burhan-i Haqiqat* dated May 7, 1917, a text was published in an ironic tone under the expression "the contribution prepared by Armenian soldiers for liberty and equality." Here, the ideals of "liberty and equality" are shown to have been distorted in practice and transformed into violence. The looting of Muslim houses in Taza village demonstrated the scale of the events. The killing of an innocent Kurd in Shor village was presented as a typical example of ethnic violence.

The brutal beating of Mashadi Qafar and Abbasali Akhundov in Turkmenli village further deepened social tensions. The shooting of a Muslim near Pishik Ark intensified the public trauma, while the searching of Muslim houses in Tepabashi created a constant atmosphere of fear in people's daily lives. The author used the word "contribution" (*tohfe*) in a satirical sense to criticize the type of "gift" that violence was bringing to society. The final metaphor, "orphaned chick," symbolized the defenseless, unprotected, and abandoned condition of the Muslim community. This image reflected the weakness and isolation of the community in the face of political developments. Consequently, the text not only enumerated instances of violence but also functioned as a social critique of the falsification of liberty and equality ideals.

On May 31, 1918, public figure Akbar Akbarov, together with several Muslims, was brutally beaten by Armenian soldiers. Although Akbarov called for reconciliation with the words, "let there be no talk of Armenian and Muslim—we are all brothers," his appeal was instead met with further violence. Several Muslims participating in the incident were also beaten, while Akbarov was taken unconscious to the committee. The promises of the committee members that "measures would be taken" served merely as superficial consolation.

In reality, the duty of the Armenian soldiers was to subject Muslims to insult and violence, while the responsibility of the executive committee was to pacify them with empty promises. In the streets, markets, and boulevards of Iravan, hundreds of Muslims were humiliated daily. The fact that Muslims were absent from public spaces after 8 p.m. indicated that they lived under conditions of fear and pressure (5, p. 284).

In an article titled *Azadlıqımı* ("Is It Freedom?"), signed "A.M." in the journal, editor Ali Mahzun Zeynalabdinzade Rahimov raised the paradoxical question, "Is it freedom or is it slavery?" The primary target of criticism was the brutality of Armenian soldiers and the passive, formal attitude of the Transcaucasian Executive Committee. At the same time, the slogans of "liberty" (*hurriyyat*) and "equality" (*musavat*) were sharply criticized for being distorted in practice and turned into the enslavement of Muslims. The editor thus defined "contribution" in the lexicon as: "Contribution—on the occasion of liberty, the gift given every day by freedom-loving Armenian soldiers to many Iravan Muslims in the form of beatings" (4, p. 136). By this usage, the editor inverted the word "contribution," which normally has a positive meaning, to expose the daily physical and social violence inflicted upon Muslims under the guise of liberty. Likewise, he defined "liberty" as "a portion of happiness (beating) given by Armenian soldiers to Iravan Muslims" (4, p. 156). The central critique was thus aimed at the violence committed under the name of "freedom-loving" ideals and the distortion of these ideals into their opposite—oppression and humiliation of Muslims.

The analysis of *Burhan-i Haqiqat* demonstrates that the press did not merely serve literary and aesthetic functions, but also acted as a socio-political platform.

By focusing on issues of nationality, enlightenment ideas, and social justice, the journal contributed to the development of Azerbaijani public thought and national awakening. The analyses also reveal that the journal faced significant difficulties: censorship barriers, shortages of printing facilities and paper, and the limited resources of the editorial staff all had a serious impact on its activity. At the same time, the journal became an important source for understanding the preservation of national identity, the role of women in society and spirituality, as well as the expression of social justice and liberty in Iravan and the Caucasus more broadly.

In the journal, the targets of criticism were defined across various aspects: ideological manipulation – the distortion of Muslim heritage and the use of geographical-cultural misrepresentations by the press of the Russian Empire, as well as by certain newspapers and journals; violence against society – the coercion and oppression inflicted upon Muslims by Armenian soldiers under the guise of “devotion to liberty”; the distortion of ideals in practice – the transformation of concepts such as “freedom” and “liberty” into forms of enslavement and humiliation for the Muslim population; and the expression of thought in literature – the critique of literary methods that failed to provide simplicity and subtlety, as well as objections against convoluted expressions that created misunderstanding among readers.

In conclusion, *Burhan-i Haqiqat* journal was not merely a historical document or literary source, but also a significant socio-political platform for the development of Azerbaijani public thought, the articulation of national awakening, and the promotion of the ideals of freedom. The journal constitutes an important example in the history of Azerbaijani press, both in terms of preserving historical facts and exposing ideological distortions.

References

1. Nasir Sh. İrəvanda Azərbaycan mətbuatı: 95 yaşlı “Bürhani-həqiqət” jurnalı. – *525-ci qəzet*, 24 January 2012.
2. Bayramov İ. Qədim Azərbaycan şəhəri İrəvan. – Ankara: İksad Yayınları, 2023.
3. Nasir Sh. İrəvanda Azərbaycan mətbuatı: “Bürhani-həqiqət” jurnalı. – *Ədəbiyyat qəzeti*, 8 January 2024. – Əlaqə: <https://edebiyatqazeti.az/news/science/11223-irevanda-azerbaycan-metbuati-burhani-heqiqet-jurnali>
4. “Bürhani-həqiqət”. – “3 sayılı Bakı mətbəəsi” ASC, 2017. – 172 p.
5. Paşayeva (Hüseynova) A. “Azərbaycan” jurnalında publisistika məsələləri (1953–2010). – Bakı: Elm və təhsil, 2010.
6. Hüseynova Aynura. *Ermənilərin Ağrı yalanları akademik çalışmalarda*. – II Uluslararası Oğuz Boyları Sempozyumu bildirilər kitabı, Kayseri: 15 December 2022, p. 283–294.

PSYCHOLOGICAL SCIENCE

УДК 159.922.7:616.89-008.441.44(477)"355"

Оксана Миколаївна Абасалієва

кандидат психологічних наук

Харківський національний медичний університет

[https:// orcid.org/0000-0002-4324-5222](https://orcid.org/0000-0002-4324-5222)<https://doi.org/10.5281/zenodo.17233629>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОТРАВМАТИЗАЦІЇ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Oksana Mykolaivna Abasaliieva

Candidate of Psychological Sciences

Kharkiv National Medical University

[https:// orcid.org/0000-0002-4324-5222](https://orcid.org/0000-0002-4324-5222)

PREVENTION OF AUTODESTRUCTIVE BEHAVIOR IN YOUTH

Анотація.

У статті розглянуто психологічні особливості психотравматизації жінок в умовах воєнного стану в Україні. Показано, що війна виступає потужним чинником розвитку травматичного досвіду, який проявляється у формі тривожних і депресивних розладів, симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР), психосоматичних порушень. Особливу увагу приділено віковим відмінностям у переживанні травматичних подій, а також гендерним факторам, які підвищують уразливість жінок у кризових обставинах. Емпірична частина дослідження базується на аналізі стану жінок різних вікових груп, що перебувають у ситуації війни та вимушеного переселення. Результати підкреслюють важливість комплексної психологічної підтримки, яка враховує як індивідуальні, так і соціально-культурні особливості переживання травми. Практичне значення статті полягає у розробці рекомендацій для психологів, соціальних працівників та організації, що здійснюють допомогу жінкам у воєнний період.

Abstract.

The article examines the psychological features of women's psychotraumatization under martial law conditions in Ukraine. War is identified as a powerful factor in the development of traumatic experiences, manifested in anxiety and depressive disorders, symptoms of post-traumatic stress disorder (PTSD), and psychosomatic disturbances. Special attention is paid to age-related differences in experiencing traumatic events and to gender factors that increase women's vulnerability in crisis situations. The empirical part of the research is based on the analysis of women of different age groups who faced war and forced displacement. The results emphasize the importance of comprehensive psychological support that takes into account both individual and socio-cultural aspects of trauma experience. The practical significance of the study lies in the development of recommendations for psychologists, social workers, and organizations providing assistance to women during wartime.

Ключові слова: психотравматизація; жінки; воєнний стан; посттравматичний стресовий розлад (ПТСР); тривожність; депресія; вікові особливості; психологічна підтримка; війна; психічне здоров'я.

Keywords: psychotraumatization; women; martial law; post-traumatic stress disorder (PTSD); anxiety; depression; age-related features; psychological support; war; mental health.

Вступ. Проблема психотравматизації жінок у період воєнних конфліктів є однією з найбільш актуальних у сучасній психології та соціальній практиці. Війна, як екстремальна подія, порушує базові умови безпеки, спричиняє масові втрати, насильство, вимушене переселення та значні зміни в соціальних ролях. Ці фактори формують глибокий травматичний досвід, який негативно впливає на психічне здоров'я жінок, провокуючи розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних і депресивних станів, а також психосоматичних порушень.

Особливу складність становить те, що жінки під час війни часто виконують множинні ролі — матері, дружини, опікуна, активної учасниці волон-

терських чи соціальних ініціатив. Така багатofункціональність створює додаткове психоемоційне навантаження та підвищує ризик емоційного виснаження. Крім того, жінки є більш вразливими до певних форм насильства, втрат близьких і руйнування усталеного способу життя, що підсилює психологічну травматизацію.

Вивчення цього феномену набуває особливої актуальності для України, де воєнні дії супроводжуються масштабними людськими втратами, зростанням кількості внутрішньо переміщених осіб та поширенням кризових соціальних явищ. Психологічний аналіз наслідків війни у жінок дозволяє не лише окреслити масштаби проблеми, а й розробити ефективні шляхи психологічної підтримки та реабілітації.

Наукова значущість дослідження полягає в розкритті вікових особливостей переживання травматичних подій жінками, аналізі механізмів розвитку психотравматизації та визначенні чинників, які ускладнюють або, навпаки, полегшують процес адаптації. Практична цінність полягає у можливості використання результатів для створення програм психологічної допомоги, орієнтованих на специфічні потреби жінок у період воєнного стану.

Таким чином, дослідження особливостей психотравматизації жінок в умовах війни є важливим завданням сучасної психологічної науки та практики, оскільки воно сприяє не лише розробці ефективних методів підтримки постраждалих, але й загальному зміцненню психічного здоров'я суспільства.

Мета дослідження. Метою статті є виявлення та аналіз психологічних особливостей психотравматизації жінок в умовах воєнного стану в Україні з урахуванням вікових відмінностей, а також визначення основних психічних проявів, що виникають під впливом травматичного досвіду. Дослідження спрямоване на обґрунтування потреби у спеціалізованих підходах до психологічної допомоги та розробку практичних рекомендацій для фахівців, які працюють із жінками, постраждалими від війни.

Методи. Для діагностики психотравматизації використовувалися стандартизовані психодіагностичні методики. Шкала оцінки впливу травматичної події (IES-R) дозволила виявити інтенсивність посттравматичних симптомів. Госпітальна шкала тривоги і депресії (HADS) застосовувалася для визначення рівня тривожності та депресивних проявів. Шкала депресії Бека (BDI-II) використовувалася для кількісної оцінки інтенсивності депресивних станів. Шкала тривожності Спілбергера (STAI) дала можливість визначити показники особистісної та ситуативної тривожності.

Результати. У вибірку увійшло 70 жінок, які є внутрішньо переміщеними особами та постійними учасницями програм психологічної підтримки. Було сформовано дві групи: перша – жінки раннього дорослого віку (35 осіб), друга – жінки середнього дорослого віку (35 осіб). Усі учасниці брали участь добровільно, з дотриманням етичних норм психологічного дослідження.

Аналіз емпіричних даних дозволив виявити характерні особливості психотравматизації жінок у період воєнного стану з урахуванням вікових відмінностей.

За результатами шкали IES-R середній інтегральний показник посттравматичних симптомів у групі молодших жінок становив 62,8 бала (SD = 8,4), тоді як у групі середнього віку – 58,3 бала (SD = 7,9). Різниця між групами виявилася статистично значущою ($t = 2,01$; $p < 0,05$). У структурі симптомів у молодших жінок переважали ознаки гіпервозбудження (M = 24,6; SD = 5,1), тоді як у старшій групі вищими були показники уникнення (M = 21,4; SD = 4,7). У 68,5 % жінок раннього дорослого віку спостерігалися виражені прояви ПТСР, тоді як серед жінок середнього віку цей показник становив 54,2 %.

За госпітальною шкалою тривоги і депресії (HADS) у молодших жінок середній показник тривожності склав 12,9 бала (SD = 3,6), у старшій групі – 11,2 бала (SD = 3,1). Водночас рівень депресії був істотно вищим у жінок середнього віку (M = 13,7; SD = 4,2) порівняно з молодшими (M = 10,4; SD = 3,9) ($t = 2,48$; $p < 0,05$). Клінічно значущий рівень тривоги було виявлено у 57,1 % респонденток молодшої групи та у 48,5 % старшої; клінічно значущу депресію – у 42,8 % жінок середнього віку та у 28,5 % молодших.

За шкалою депресії Бека (BDI-II) середній показник у жінок раннього дорослого віку склав 17,3 бала (SD = 5,7), тоді як у групі середнього віку він досягав 21,6 бала (SD = 6,2). У групі середнього віку 45,7 % жінок мали рівень депресії, що відповідав помірній або вираженій формі, тоді як у молодшій групі цей показник становив 31,4 %.

Дані шкали Спілбергера (STAI) виявили вікові відмінності у типах тривожності. У молодших жінок середній показник ситуативної тривожності становив 47,5 бала (SD = 6,8), тоді як у старших – 43,1 бала (SD = 6,2). Натомість рівень особистісної тривожності був вищим у жінок середнього віку (M = 48,7; SD = 7,1) порівняно з молодшими (M = 44,2; SD = 6,5) ($t = 2,15$; $p < 0,05$). Високий рівень особистісної тривожності фіксувався у 51,4 % старших жінок проти 37,1 % у молодшій групі.

Узагальнення даних показало, що обидві групи жінок перебувають у стані вираженого психоемоційного напруження, проте його прояви мають вікову специфіку. Молодші жінки схильні до реактивних емоційних проявів (гіпервозбудження, панічні реакції, порушення сну), тоді як старші демонструють більш глибокі депресивні переживання, емоційне оніміння та стійку тривожність.

Соціальні чинники також виявилися суттєвими. Для молодших жінок ключовими були страх за дітей та невизначеність майбутнього (74,3 % опитаних відзначили саме ці фактори як найсильніші стресори). Для старших на перший план виходили втрати близьких та житла (68,6 %), що супроводжувалося переживанням екзистенційної кризи.

Таким чином, статистичні дані підтверджують гіпотезу про наявність вікової специфіки психотравматизації: у молодших жінок домінують гострі та ситуативні реакції, тоді як у старших – більш хронічні симптоми, підвищена депресивність і стабілізована особистісна тривожність.

Отримані результати підтверджують актуальність проблеми психотравматизації жінок у період воєнного стану та узгоджуються з попередніми дослідженнями у сфері психотравматології. Виявлені відмінності між віковими групами свідчать про специфічні механізми психологічного реагування на травматичний досвід, що вимагають врахування при організації психологічної допомоги.

Підвищений рівень ситуативної тривожності у молодших жінок відповідає даним Робіт Б. ван дер Колка та Дж. Герман, які наголошували на схильності молодих дорослих до гіпервозбудження та гострих реакцій унаслідок травми. Це пояснюється

ще не сформованими стабільними копінг-стратегіями та високою емоційною чутливістю. Натомість старші жінки частіше демонструють депресивність і особистісну тривожність, що узгоджується з дослідженнями Т. Титаренко та Л. Карамушки, які вказують на хронізацію симптомів та посилення відчуття втрат у зрілому віці.

Згідно з даними IES-R, понад 60 % учасниць обох груп мали прояви посттравматичного стресового розладу, що співвідноситься з результатами досліджень українських та зарубіжних науковців, які відзначають високу поширеність ПТСР серед цивільного населення, постраждалого від війни. При цьому вікові відмінності в структурі симптоматики (гіпервозбудження у молодших, уникнення у старших) вказують на різні адаптаційні стратегії: емоційна реактивність у перших та психологічне «заглушення» у других.

Важливо підкреслити роль соціального контексту, який визначає специфіку психотравматизації. У молодших жінок домінував страх за дітей і невизначеність майбутнього, тоді як старші частіше стикалися з реальними втратами близьких і житла. Це корелює з концепцією екзистенційної психології, згідно з якою переживання смерті та втрати провокують у старшому віці глибші екзистенційні кризи, що призводять до депресивності.

Отримані результати також узгоджуються з нейробіологічними моделями травми: у молодших жінок частіше активується гіперарозаційний компонент (посилена робота мигдалеподібного тіла, що відповідає за реакцію страху), тоді як у старших спостерігається стійка активація систем, пов'язаних із тривогою та емоційною відчуженістю, що підтверджує дані сучасних нейропсихологічних досліджень.

З практичної точки зору, ці відмінності мають принципове значення для організації психологічної допомоги. Молодшим жінкам більш ефективними будуть програми стабілізації емоційного стану, спрямовані на зниження тривоги та регуляцію афективних реакцій (методи тілесно-орієнтованої терапії, арттерапія, когнітивно-поведінкові техніки). Для старших жінок пріоритетними є втручання, орієнтовані на подолання депресії, роботу з екзистенційними переживаннями та відновлення життєвих смислів (нарративна терапія, екзистенційно-гуманістичні підходи, групова підтримка).

Таким чином, результати дослідження не лише підтверджують висновки інших науковців, але й доповнюють їх конкретизацією вікових відмінностей у психотравматизації жінок. Це дозволяє сформувати більш цілісне бачення проблеми та розробити диференційовані рекомендації щодо психологічної підтримки, орієнтовані на потреби конкретних вікових груп.

Отримані результати дослідження дають підстави для розробки практичних рекомендацій, спрямованих на психологічну підтримку жінок різного віку в умовах воєнного стану. Для жінок раннього дорослого віку доцільно застосовувати методи стабілізації емоційного стану, зокрема техніки дихаль-

ної та м'язової релаксації, практики усвідомленості, а також когнітивно-поведінкові підходи, що дозволяють знижувати рівень ситуативної тривожності та коригувати нав'язливі спогади й реакції гіпервозбудження. У цій віковій категорії особливу ефективність мають групові форми роботи – арттерапія, психодрама, групи взаємопідтримки, які створюють простір для емоційного вираження та соціальної інтеграції.

Для жінок середнього дорослого віку першочерговим завданням є подолання депресивних станів і екзистенційних переживань, пов'язаних із втратою близьких, житла та звичного способу життя. У цьому випадку доцільним є використання екзистенційно-гуманістичних підходів, логотерапії та нарративних практик, що допомагають відновити життєві смисли, сформувати нові ціннісні орієнтири та підвищити відчуття значущості власної ролі у сім'ї та суспільстві. Ефективними також є тілесно-орієнтовані техніки, які сприяють зниженню хронічного м'язового напруження та відновленню контакту з власними емоційними й фізичними станами.

Разом з тим, незалежно від вікової категорії, ключовим завданням є забезпечення доступу до регулярної психологічної допомоги у безпечних просторах, особливо для внутрішньо переміщених осіб. Значну роль відіграють психоедукаційні програми, що дозволяють жінкам краще розуміти природу травматичних реакцій, навчатися ефективним копінг-стратегіям та зміцнювати адаптивні ресурси. Важливо також створювати умови для соціальної підтримки, зокрема через сімейне консультування, участь у спільнотах і волонтерських ініціативах, що знижує ризик ізоляції та формує відчуття включеності у суспільне життя. Довгострокові програми реабілітації, які поєднують індивідуальну й групову роботу та враховують потреби різних вікових категорій, сприятимуть зменшенню наслідків психотравматизації та підвищенню стресостійкості жінок у період війни.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що психотравматизація жінок в умовах воєнного стану є багатовимірним феноменом, який поєднує як гострі, так і хронічні психоемоційні прояви, зумовлені особистісними, віковими та соціальними чинниками. Результати свідчать про те, що жінки різних вікових категорій переживають травматичний досвід по-різному. У молодшій групі домінували ознаки гіпервозбудження, підвищеної тривожності та емоційної реактивності, що виявлялися у нав'язливих спогадах, порушеннях сну та частих емоційних сплесках. Натомість у жінок середнього віку більш вираженими були симптоми депресії, емоційного оніміння та особистісної тривожності, що свідчить про тенденцію до хронізації стресових реакцій та переживання екзистенційних криз.

Отримані статистичні дані дозволили зафіксувати значущі відмінності між групами за показниками тривожності та депресії, а також підтвердили високий рівень поширеності посттравматичних симптомів у всіх учасниць. Особливої уваги заслуговує соціальний контекст: для молодших жінок

ключовими чинниками травматизації стали страх за дітей і невизначеність майбутнього, тоді як для старших – досвід втрат і руйнування звичного життєвого укладу. Це зумовлює необхідність розробки диференційованих підходів до психологічної допомоги.

Таким чином, результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення. Вони поглиблюють наукові уявлення про специфіку психотравматизації жінок у кризових умовах та підкреслюють важливість вікового аспекту в аналізі цього феномену. Практична значущість полягає у можливості використання отриманих даних для створення програм психологічної підтримки, орієнтованих на потреби конкретних груп, що сприятиме підвищенню стресостійкості та адаптивного потенціалу жінок в умовах війни. У перспективі подальші дослідження мають бути спрямовані на розширення вибірки, включення соціокультурних змінних та оцінку ефективності різних психотерапевтичних інтервенцій.

Список літератури (References)

1. Ван дер Колк Б. Тіло пам'ятає все. Досвід травми у зціленні душі та тіла. Київ : Наш формат, 2022. 496 с.
2. Карамушка Л. М. Психологія здоров'я особистості: теоретичні засади та практичні підходи. Київ : КНЕУ, 2016. 278 с.
3. Левченко К. Б., Чистякова А. Психічне здоров'я жінок у воєнний період: виклики та ресурси. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2. С. 34–42.
4. Мушкевич М. І., Фурман А. В. Психотравматологія: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2017. 264 с.
5. Никифорова Г. С., Селіванова С. А. Психологічна допомога жінкам – внутрішньо переміщеним особам. *Практична психологія та соціальна робота*. 2022. № 11–12. С. 18–26.
6. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. 5th ed. Arlington, VA : American Psychiatric Publishing, 2013. 947 p.
7. Beck A. T., Steer R. A., Brown G. K. Manual for the Beck Depression Inventory-II. San Antonio, TX : Psychological Corporation, 1996. 38 p.
8. Horowitz M., Wilner N., Alvarez W. Impact of Event Scale: A measure of subjective stress. *Psychosomatic Medicine*. 1979. Vol. 41 (3). P. 209–218.
9. Zigmond A. S., Snaith R. P. The Hospital Anxiety and Depression Scale. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 1983. Vol. 67. P. 361–370.
10. Spielberger C. D. Manual for the State-Trait Anxiety Inventory (STAI). Palo Alto, CA : Consulting Psychologists Press, 1983. 36 p.

Colloquium-journal №61 (254), 2025

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu. *нотатки*

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>